

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.12

OLEXANDR V. PRYN

PhD (History), “Mystetskyi Arsenal” National Cultural and Art and Museum Complex (Ukraine)

“WITH GOD’S HELP, ACT IN FAVOR OF UKRAINE”: UNKNOWN LETTERS OF FEDIR ERNST TO ADELAIDA ARTIUKHOVA (1927–1929)

Abstract. *In the article, the author studies the correspondence of F. Ernst and A. Artiukhova. The found complex of letters covers the chronological period from 28.09.1927 to 01.12.1929 and belongs to the time of their joint work in Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum. F. Ernst was a head of art department of the museum then, and A. Artiukhova worked as an assistant from 1927. Simultaneously with working in the museum, from 1926 F. Ernst worked as Kyiv krai inspector for protection of cultural heritage, and from 1929 he was the member of Parity Commission for Cultural Valuables Exchange between RSFSR and Ukrainian SSR. The letters, found in Central State Archives of Public Organizations in Ukraine in fund 263 “Individuals repressed by GPU-NKVD-KGB during the 1920–1950s in Kyiv and Kyiv region” in the archival investigative case No. 64684 FP, and were the evidence in the case of accusation of Adelaida Artiukhova of “counter-revolutionary nationalist activity”. All the charges were reduced to a personal acquaintance with F. Ernst, who was already deported at that time.*

The found archival sources allow to reconstruct in more detail the biography of Adelaida Volodymyrivna Artiukhova and her personal contribution to the replenishment of the art collection of the Taras Shevchenko Ukrainian Historical Museum.

A. Artiukhova was born in 1902 in the city of Kyiv. In 1920–1923, she studied at the Kyiv Institute of Public Education and the Kyiv Archaeological Institute. In 1924, she began working at the Taras Shevchenko Ukrainian Historical Museum (UHM) in Kyiv as a laboratory assistant of the art department. During 1927–1929, together with F. Ernst, she was returning cultural values from the museums of the Russian Federation, replenishing the UHM collection, and for this purpose often visited the museums of Moscow and Leningrad, studying their collections and museum work in general.

The texts of the letters are published without any reductions. Phonetic and orthographic features of the document language are preserved. The letters give an opportunity to immerse in the historical context of the museum life of one of the leading museums of Ukraine, to study into inter-museum cooperation, etc.

F. Ernst’s epistolary reveals the contact points of the researchers, shows their friendly style of communication and the topics they discussed. Throughout the correspondence, there are three main topics: the activity of the art department of the Taras Shevchenko Ukrainian Historical Museum (exhibitions and collections), cooperation and return of paintings from Russian museums, and everyday life (rest of the scholars in the Crimea and Odessa).

All letters are very informative; they show the internal activities of the art department of the Taras Shevchenko Ukrainian Historical Museum: replenishment of the collection, exhibiting activity, scholarly contacts. The letters reveal the complex inter-museum relations of UHM with Russian museums and the role of personal contacts of scholars. It was found out that A. Artiukhova, who used F. Ernst’s personal connections and acquaintances for the benefit of the museum, had a significant influence on the implementation of the large replenishment of UHM.

Keywords: *Ernst F., Artiukhova A., Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum, museum, Tretyakov Gallery, paintings, exhibitions, Narbut, Shevchenko.*

Citation. Pryn O.V. “With God’s help, act in favor of Ukraine”: unknown letters of Fedir Ernst to Adelaida Artiukhova (1927–1929). *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXV. 2020. Pp.12–30. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.12

ПРИНЬ О.В.

Кандидат історичних наук, Національний культурно-мистецький та музейний комплекс
“Мистецький арсенал” (Україна)

**“ДІЙТЕ З БОЖОЮ ПОМІЧЧЮ НА КОРИСТЬ УКРАЇНИ”: НЕВІДОМІ ЛИСТИ
ФЕДІРА ЕРНСТА ДО АДЕЛАЇДИ АРТЮХОВОЇ (1927–1929)**

***Анотація.** Стаття присвячена археографічному опрацюванню листування Ф. Ернста з А. Артюховою. Розкриваються невідомі біографічні сторінки життєвого шляху А. Артюхової. Віднайдений комплекс із семи листів хронологічно охоплює період з 28.09.1927 до 01.12.1929 рр. і відноситься до періоду їхньої спільної праці у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка в м. Києві. У цей період Ф. Ернст обіймав посаду завідувача художнім відділом музею, а А. Артюхова – лаборанта з 1927 р. Одночасно з роботою у музеї він з 1926 р. обіймав посаду Київського краевого інспектора охорони пам'яток культурної спадщини та з 1929 р. був членом Паритетної комісії з обміну культурними цінностями між РРФСР та УРСР. Листи, виявлені у ЦДАГО України у фонді 263 “Особи, репресовані органами ДПУ-НКВС-КДБ у 1920-1950-ті роки по м. Києву та Київській області” в архівно-слідчій справі № 64684 ФП, і були одним із доказів у справі з обвинувачення Аделаїди Артюхової у “контрреволюційній націоналістичній” діяльності. Всі звинувачення зводились до особистого тісного знайомства з Ф.Ернстом, який на той час вже перебував на засланні.*

***Ключові слова:** Ернст Ф., Артюхова А., Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, музей, Третьяковська галерея, картини, виставки, Г. Нарбут, Т. Шевченко.*

Цитування. Принь О.В. “Дійте з Божою поміччю на користь України”: невідомі листи Федіра Ернста до Аделаїди Артюхової (1927-1929) // Сумський історико-архівний журнал. №XXXV. 2020. С.12-30. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.12

Федір Ернст, німець за походженням та українець серцем, усе своє життя займався вивченням, збереженням та поверненням культурної спадщини. Якщо постать Ф. Ернста українські дослідники вивчили досить ґрунтовно, то діяльність та біографію його помічниці Аделаїди Артюхової – обійшли увагою. Серед вчених, які досліджували життєвий та творчий шлях Ф. Ернста слід згадати С. Білоконя (Білокінь, 1990; Білокінь, 2006) та О. Нестулю (Нестуля, 2005). Діяльність у мистецтвознавчих наукових осередках була об'єктом вивчення О. Боня (Бонь, 2012). Серед дослідників епістолярної спадщини вченого згадаємо І. Ходек (Ходек, 2015).

Однією з найменш відомих серед представниць київської мистецтвознавчої школи є постать Аделаїди Володимирівни Артюхової. Про дослідницю немає жодної ґрунтовної наукової розвідки. Лише в монографічній праці С. Білоконя про Ф. Ернста А. Артюхова згадується у примітках до видання (Білокінь, 2006: 79–80) та у монографії Г. Ковальчук про Український науковий інститут книги (Ковальчук, 2015: 502–505), а інші автори тільки переопубліковують наведені С. Білоконом дані про дослідницю.

Віднайдені архівні джерела дозволяють більш детально відтворити біографію Аделаїди Артюхової та її особистий внесок у поповнення художньої колекції Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка (далі – ВІМ).

Аделаїда Володимирівна Артюхова народилася в серпні 1902 р. в м. Києві у родині вчителя. Закінчила 1919 р. середню школу та восени тимчасово виїхала з неспокоїного Києва до Росії, де вчителювала в школах та займалася культпросвітньою роботою.

У 1920 р. вступила на літературно-лінгвістичний цикл факультету професійної освіти Київського інституту народної освіти, який закінчила 1923 р. Одночасно навчалася на факультеті мистецтвознавства Київського археологічного інституту (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1395: 157).

У 1924 р. почала працювати у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т.Г. Шевченка у Києві на посаді лаборанта художнього відділу музею. Упродовж 1927–1929 рр. спільно з Ф. Ернстом займалася поверненням культурних цінностей з музеїв РФСРР, поповненням фондової колекції ВІМ, задля чого часто відвідувала музеї Москви та Ленінграда, вивчаючи їхні фондові збірки й постановку музейної справи взагалі.

Музейна робота була скерована на впорядкування та вивчення збірок художнього відділу ВІМ під керівництвом Ф. Ернста. Також робота була спрямована на поповнення музейної збірки, керівництво роботою студентів-практикантів київського Художнього інституту. У 1926–1927 рр. вона брала участь у роботі гуртка “Studio” при Кабінеті українського мистецтва ВУАН, де зробила доповіді «Картина М. Ярошенка “Кочегар” і “Оповідання В. Гаршина “Художники”», “Соціальні основи в творах М. Ярошенка”, “М. Ге за збіркою Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка” та ін.

У 1928 р. брала участь у підготовці виставки “Українське малярство XVII–XX ст.”, у 1930 р. – в організації виставки гравюр відомого живописця і графіка Олексія Кравченка, ілюстрацій та ілюстрованих творів Т.Г. Шевченка. В Українському науковому інституті книги влаштувала виставку ілюстраторів М.В. Гоголя. 3 травня 1932 р. переведена на посаду асистентки з дорученням завідувати відділом рукописів і бібліотекою ВІМ (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1395: 158). Окрім штатної роботи в музеї, працювала в 1928–1929 рр. секретарем Комісії вивчення малярської творчості Т.Г. Шевченка при Київській філії Інституту Т.Г. Шевченка; в 1928–1930 рр. в Комісії мистецтва книги при Українському науковому інституті книги. Була членом Українського бібліологічного товариства при ВУАН (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1395: 162).

Пройшла наукову атестацію у проаспірантурі Українського науково-дослідного інституту історії матеріальної культури НКО УСРР та 28 жовтня 1932 р. захистила промовну роботу “Соціальні коріння паралелей і розходжень між українською літературою й малярством доби промислового капіталізму” та отримала кваліфікацію наукового робітника і доцента (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1395: 168, 169 зв., 202).

Протягом 1932 р. А. Артюхова організувала виставки “Шляхом до Жовтня” (сучасне малярство), брала участь в реекспозиції художнього відділу ВІМ (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1395: 158зв.).

Останнє офіційне місце роботи А. Артюхової, перед її арештом, завідувач бібліотеки 1-го механічного технікуму м. Київ.

“... Киев, ноября 3 дня 1935 года я, уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Самохвалов рассмотрел материалы о преступной деятельности гр. Артюховой-Ивановой Аделаиды Владимировны 1902 г.р. уро. г. Киев, б/п, б. научного работника Исторического музея, в настоящее время библиотекаря Инвалидного техникума, прож[ивающей] ул. Франко 26, кв. 10.

Выразившейся в том, что она является участником к-р. организации и проявляет террористические тенденции. Будучи сотрудницей Киевского исторического музея, примыкала к к[онтр]-р[еволюционной] группировке. Ближайший помощник репрессированного за к[онтр]-р[еволюционной] деятельность Эрнста. Ее квартира служила местом явок к[онтр]-р[еволюционного] элемента...” (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 1: 2А). Саме так, близьке знайомство з Ф. Ернстом спричинило прискіпливу зацікавленість репресивних органів А. Артюховою.

Слідство тривало від 3 листопада 1935 р. до 9 березня 1936 р., проводились численні допити. Матеріали слідства були розглянуті Окремою нарадою при НКВС СРСР рішенням якої від 9 березня 1936 р. А.В. Артюхова отримала 3 роки ув'язнення. Відправлена для відбування покарання до СИБЛАГу НКВС СРСР біля м. Маріїнська (тепер – адміністративний центр у Кемеровській області, РФ). У Київ вона більше ніколи не повернулася. Подальша її доля невідома. Офіційна відповідь від 20.05.2020 р. Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції України по м. Київ, дає розуміння, що за перевіркою наявних актових записів цивільного стану актових записів про смерть Аделаїди Володимирівни Артюхової у м. Києві не виявлено.

Федір Ернст народився 28 жовтня 1891 р. у м. Києві у сім'ї вихідців з Німеччини. Навчався у Глухівській гімназії та 1909 р. вступив на історичний відділ філософського факультету Берлінського університету. З 1910 р. продовжив навчання на історико-філологічному факультеті Імператорського університету ім. Святого Володимира. З 1914 до 1917 рр. перебував на засланні в Оренбурзькій губернії. 1918 р. закінчив навчання у Київському університеті та був запрошений працювати у відділ пластичних мистецтв Міністерства народної освіти УНР. В подальшому працював у Всеукраїнському комітеті охорони пам'яток мистецтва і старовини та інших пам'яткоохоронних інституціях (Нестуля, 2005: 182–183).

З 1 грудня 1923 р. Ф.Л. Ернст почав працювати у Першому Державному музеї (з 1924 р. перейменованого у Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка) на посаді інспектора з охорони культурних цінностей одночасно з виконанням обов'язків завідувача художнім відділом. Тоді загальна структура музею включала в себе: художньо-промисловий відділ, Шевченківський, Старого Києва, історико-побутовий і народного мистецтва, археологічний, рукописів, стародруків і бібліотеки та позаштатної фотолабораторії і фотоархіву (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 190: 40зв.).

На засіданні Президії Укрголовнауки НКО УСРР 27 лютого 1926 р., за головування М.І. Яворського, було заслухано питання за доповіддю В. Дубровського “Про краєві комісії охорони пам'яток культури й природи”. На цьому засіданні було ухвалено рішення про створення в Україні, як ланки державного управління, чотирьох крайових комісій з охорони пам'яток матеріальної культури та природи: з 1 січня 1926 р. – у м. Києві (при Всеукраїнському історичному музеї ім. Т.Г. Шевченка); з 1 березня 1926 р. – у м. Харкові (при Музеї українського мистецтва), Катеринославі (при Катеринославському історико-археологічному музеї) та Одесі (при Одеському історико-археологічному музеї). Цим же рішенням пройшло і призначення фахівців-науковців на посади інспекторів. Так, з 1 січня 1926 р. на посаду краєвого інспектора з охорони пам'яток матеріальної культури київської комісії призначено Ф. Ернста (ДАОО. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 2: 47–48), а з 16 жовтня 1926 р. секретарем комісії Г. Адольфа¹ (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 9387: 15).

Окрім праці у ВІМ, Ф. Ернст співпрацював з Українською академією наук та входив на громадських засадах до низки її наукових інституцій як член Всеукраїнського археологічного комітету (1924–1927); нештатний співробітник та редактор Комісії для складання біографічного словника діячів України (1924–1928); член Комісії Старого Києва та Правобережної України (1928). У 1929 р. призначений ВУЦВК членом Паритетної комісії з обміну культурними цінностями між РСФРР і УСРР.

Зупинимось коротко на подіях, що відбувались у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка у період з 1927 до 1929 рр. Саме в цей період відбувається активне впорядкування та поповнення фондової колекції ВІМ у всіх відділах. Найбільш суттєво поповнилися фонди художнього відділу. Тільки у 1927 р. було отримано 774 експонати; з них – 514 закуплено, 40 – виміняно, а 138 – отримано як дар, 68 – передано з музеїв Москви та Ленінграда. З них дуже цінні й цікаві портрети роботи

майстрів В. Боровиковського, Д. Левицького, Є. Лисенка, М. Врубеля та українських малярів: В. Касіяна, В. Седяра, Ф. Кричевського та ін. Фонди музею поповнилися різною кількістю експонатів: археологічний відділ – 450, історико-побутовий – 86, відділ народного мистецтва – 382, художній відділ – 774, Старий Київ – 37 (ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 8. Спр. 443: 288–288зв.).

Скупі сторінки звітної інформації ВІМ широко розкриваються у невеликому за обсягом, збереженому листуванні вчених. У цій розвідці публікуються сім листів Ф. Ернста до А. Артюхової. Вони входили до другого тому архівно-слідчої справи № 64684 ФП, і були одним із доказів у справі з обвинувачення Аделаїди Артюхової у “контрреволюційній націоналістичній” діяльності. Листи Ф. Ернста використані слідчим як доказ провини А. Артюхової. Всі звинувачення зводилися до особистого тісного знайомства з Ф. Ернстом.

Текст листів публікується без скорочень та купюр. Збережено фонетичні та орфографічні особливості стилю написання документа. Скорочення розшифровуються у квадратних дужках. За роками листи розподіляються: 3 за 1927 р., та по 2 за 1928 та 1929 рр. Листи дають змогу поринути в історичний контекст музейного життя одного з провідних музеїв України, зазирнути у міжмузейну співпрацю тощо. Листування велося тільки російською мовою та прикрашалось невеликими вкрапленнями української. До Аделаїди Артюхової Ф. Ернст звертався виключно “Дорогая” і зрідка “Вельмішановная”.

Епістолярна спадщина Ф. Ернста розкриває точки дотику дослідників, показує їхній дружній стиль спілкування та теми, які обговорювали. Серед листування простежується три теми: перша – це діяльність художнього відділу ВІМ (виставкова, поповнення фондів); друга – співпраця та повернення картин із російських музеїв і третя – це тема повсякдення (відпочинок вчених у Криму та Одесі).

Найраніший лист датовано 28 вересня 1927 р. та направлено Ф. Ернстом з Києва до Москви за адресою: вул. Донська, буд. 49, Арнольдо-Третьяківський інститут на ім'я сестри А.В. Артюхової Тамари Володимирівни Орлової з поміткою для Артюхової (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 139). За поштовим штепелем лист відправлено 29 вересня 1927 р., а надійшов він адресату 1 жовтня 1927 р. У листі йдеться про підводні камені міжмузейної співпраці, “теплі” стосунки між українськими та російськими музейниками, закупівлю картин, літографій, офортів, дізнаємося про закупівлі картин сучасних українських художників Т. Бойчука, авангардиста В. Меллера та ін. Серед згадуваних у листі прізвища мистецтвознавців І. Грабара, А. Ефроса, М. Машковцева, Я. Тугенхольда, згадується майбутня шевченківська виставка у ВІМ (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 140–140зв.) (Див. лист № 1).

У наступному листі, датованому 7 жовтня 1927 р., Ф. Ернст піднімає питання про передачу його брошури про Гольпайна московським мистецтвознавцям А. Бакуншинському, М. Машковцеву та П. Еттінгеру. З брошури Ф. Ернст плавно переходить до питання про міжмузейний обмін та складнощі міжреспубліканського перерозподілу музейних предметів із залученням комісаріатів освіти. Третє питання, що обговорювалось – це підготовка виставки Т. Шевченка у ВІМ, перелік експонатів та загальний контекст експозиції (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 137–138зв.) (Див. лист № 2).

У третьому листі від 16 листопада 1927 р. Ф. Ернст продовжує інструктаж А. Артюхової щодо відібраних нею у російських музеях збірки картин, уточнює інформацію про ускладнення процедури міждержавного музейного обміну та труднощі процесу узгодження остаточного переліку картин на обмін з російськими колегами з Ермітажу П. Нерадовським, про візит О. Щусєва до Києва та, звісно, про Шевченківську виставку ВІМ. До листа Ф. Ернст додав список ілюстраторів Гоголя в зібранні Державного російського музею в Ленінграді,

що є сферою наукових інтересів А. Артюхової (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 117–119) (Див. лист № 3).

У листі від 21 березня 1928 р. Ф. Ернст називає себе старим патроном, хоча на час написання листа Ф. Ернсту було неповних 47 років, а А. Артюховій – 37 років, та дякує А. Артюховій за надання актуальної інформації. У листі піднімається питання про початок роботи Держторгу в Україні, продовжується обговорення обміну музейними предметами з Державною Третьяковською галереєю. Дослідник також переймається питанням режиму збереження деревини, вовняних та шовкових тканин у російських музеях. Окрім цього, Ф. Ернст у листі заспокоює А. Артюхову, запевняючи її у вирішенні житлового питання під час її відсутності в Києві. Згадує у листі роботу київської музейної конференції та нові придбання для музею тощо (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 128–129зв.). (Див. лист № 4).

П'ятий, одеський, лист із відпочинку датовано 28 серпня 1928 р. У листі Ф. Ернст розповідає про повсякдення відпочинку біля моря в Одесі на дачі Енгеля на 13-й станції – вартість житла, харчування та розпорядок дня. Але навіть на відпочинку Ф. Ернст у листі нарікає на завантаженість роботою в інспектурі охорони пам'яток і не забуває підводити фінансові підсумки діяльності художнього відділу ВІМ. З листа дізнаємося, що й А. Артюхова також збирається на відпочинок до Криму (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 130–131зв.). (Див. лист № 5).

У листі від 25 жовтня 1929 р. Ф. Ернст інформує про свою подорож пароплавом по Дніпру, відвідування музеїв у Катеринославі та Дніпробуду. Ділиться враженнями від подорожі теплоходом та відпочинку у Ялті, Севастополі, Одесі. Переймається станом здоров'я А. Артюхової, запитує про її перебування в Москві та контакти з місцевими музейниками, не залишає поза увагою й внутрішні музейні справи (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 142–142зв.). (Див. лист № 6).

Останній лист колекції датований 1 грудня 1929 р. і містить інформацію про завершальний етап місії А. Артюхової в російських музеях. У листі згадується Василь та Федір Кричевські та їхні картини, а також складнощі міжмузейного обміну між ВІМ з одного боку та Державним Ермітажем з Державною Третьяковською галереєю – з іншого. У листі Ф. Ернст нагадує А. Артюховій про ювілей музею, його святкування та просить її повернутися вчасно зі всіма отриманими нею картинами та книгами (ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2: 114–115зв.). (Див. лист № 7).

Розглянувши “контреволюційні” листи Ф. Ернста можна зрозуміти абсурдність їхнього використання для кримінального переслідування А. Артюхової. Всі листи мають велику інформативність, що розкриває внутрішню діяльність художнього відділу ВІМ: поповнення колекції, виставкову діяльність, наукові контакти. Листи привідкривають складні міжмузейні відносини ВІМ з російськими музеями та роль особистих контактів вчених. Проведену роботу з повернення творів мистецтва слід вважати вдало проведеною спеціальною музейною операцією Ф. Ернста та А. Артюхової. Здійснивши низку службових відряджень до найбільших музейних закладів Росії (Державного Ермітажу, Державного російського музею, Державної Третьяковської галереї), вони змогли домовитися та переконати їх керівників та співробітників про передачу близько 70 творів мистецтва до найбільшого музею України – Всеукраїнського історичного музею ім. Тараса Шевченка. З'ясовано, що великий вплив на реалізацію великого поповнення ВІМ зіграла Аделаїда Артюхова, яка використовувала на користь музею особисті зв'язки та знайомства Ф. Ернста.

№ 1

Ф. Ернст – А. Артюховій

28 вересня 1927 р., з м. Києва до м. Москва

Окончено 28.IX.1927

Дорогая Аделаида Владимировна!

Получил Ваше письмо, но ответил не сразу, как адреса Вы не прислали, а бумажку, где Вы написали раньше Ваш адрес, я долго искал, пока наконец-то нашел.

Про новые порядки в Главнауке² я уже имел сведения от нескольких лиц. Посылаю Вам при сем удостоверение и отношения, о кои Вы просили. Попробуйте получить чтонибудь из Музея Изящных Искусств³, но лучше попробуйте сделать это через кого-нибудь, напр[имер] Эфросу⁴, кот[орый] там служит. Имейте в виду, что директор, Романов⁵, сейчас недоволен на Украину за то, что Гиляров⁶ забрал оттуда (из Музея Изящных Искусств) картину, отданную Капнистами⁷ в 1915 году на хранение в Москве. Историч[еский] Музей⁸ и «распределенную» последним по своему усмотрению по разным музеям Москвы и другим добрым городам, вплоть до Ташкента. И вот за то, что Ханенковский музей⁹ посмел забрать принадлежащую ему вещь они очень сильно разгневаны на Украину и вообще хохлов. Если в Вашем лице будут выражать недовольство Украиной, то скажите, что на хохлацком диалекте есть такая поговорка – «за мое жито та мене і бито!»¹⁰ Но если не будут упоминать – то и Вы не проговаривайтесь, чтобы не портить дело.

Между началом этого письма и его продолжением последовал опять недельный перерыв. Просимые Вами бумаги я отпечатал и хотел послать, но скоро после того вернулся Заклинский¹⁰ из Харькова, а к его возвращению я был замдиректором и поминутно перебегая от стола к столу, был то директором то инспектором, а Базилевич¹¹ гонялся за мной с бумагами и был то секретарь музея то секретарь Комиссии¹². А т[ак] к[ак] в эти дни надо было высосать из казны все кредиты как по музею, так и по инспектуре что мне блестяще удалось до последнего рубля (всего около 2 S тысяч рубл[ей]) что работа была соответственная доза, и письмо мое никак не приходило к концу. Могу Вас порадовать сообщением что мы сильно увеличили наш отдел благодаря присутствию свободных сумм и бездействию других отделов. Я купил 10 Нарбутов¹³, оплатил взятые еще весною 14 вещей Крамаренка¹⁴ и все гравюры Плецинского¹⁵, Усачова¹⁶ и Юнга¹⁷, купил штук 50 литограф[ий] и офортов S XIX века Жемчужникова¹⁸ и др., большой nature-morte Тарана¹⁹, две вещи Тимка Бойчука²⁰, 30 мотивов театр[альных] костюмов Меллера²¹, две солидные вещи Мурашки²², и т.д. Также дал 100 руб[лей] задатку Погребняку²³ на закатовку и сейчас сам собираюсь ехать в Питер²⁴, а потом (оттуда) в Москву – авось чтонибудь клюнет. Забыл еще – прекрасную вещь Ге²⁵, 1857 года, на тему очевидно из Лермонтова (Черкес собирается покинуть стоящую перед ним на коленях Черкешенку).

Итак если письмо это еще застанет Вас в Москве, действуйте с Божьей помощью на корысть Украины. Отечески благословляю. Кланяйтесь Грабарю²⁶, Эфросу⁴, Машиковцеву²⁷ и Тугендхольду²⁸, если встретитесь с ним. Получил сегодня первые оттиски брошюры про Гольпайна²⁹. Послал бы Вам для раздачи сильным мира сего неск[олько] экземпляров но боюсь что они Вас уже не застанут. Бумаги Вам выслали уже вчера. Заклинский¹⁰ кажется хотел что-то приписать, но вероятно не успеет. Имейте в виду, что на жовтневі свята придется устроить в последней зале (за Нарб[утовской] выставкой³⁰, где церковное искусство) маленькую Шевченковскую выставку, причем необходима будет Ваша помощь (Шевченко и его доба³¹). Так, что сидите, но не засиживайтесь.

Ваш Ф. Эр[нст]

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 140–140 зв. Оригінал. Рукопис.

№ 2

Ф. Ернст – А. Артюховій

7 жовтня 1927 р. з м. Києва до м. Москва

7.X.1927

Вельмішановна

Аделаида Владимировна!

Хотя Вы и не удостоиваете меня ответами на мои письма, и предпочитаете адресоваться непосредственно к самому высокому начальству (как старому, так и новому), тем не менее пишу Вам с просьбой сообщите, получили ли Вы высланные мною мандаты на переговоры с Гос[ударственным] Музеем Изыщных Искусств³, удалось ли что-нибудь получить, и есть ли санкция Главнауки². Затем получили ли Вы высланные мною на Ваш адрес три экземпляра брошюры «Гольпайн»²⁹ с просьбой передать их в библиотеку Третьяковской Галереи³², Бакушинскому³³ и Машковцеву²⁷. Сие полагаю я не лишним для пользы дела. Эттингеру³⁴ я послал отдельно, т[ак] к[ак] он любезно сообщил мне одну выписку для этой статьи.

Теперь относ[ительно] Вашего вопроса про обмен Врубеля³⁵ на Шевченка³⁶ я думаю, что это действительно стоит. Правда, Н.К.О. сейчас поднимает вопрос в общем, между-республиканском масштабе о передаче или перераспределении музейных ценностей между республиками, и тогда, вероятно, вещи эти будут сюда переданы безвозмездно. Но это дело, если и осуществится, затянется наверно на несколько лет, и к тому же может случиться, что проплывет мимо носа и попадет в Харьковский шевченковский институт³⁷. Что касается выбора Врубеля³⁵ то совершенно с Вами согласен. Обратите, правда, внимание Тр[етьяковской] Гал[ереи]³² на то что, мы эту вещь отдаем с тяжелым сердцем, так к[ак] она дает ценный вариант имеющейся композиции Pieta³⁸ (вероятно, первая редакция последней), дает прекрасное понятие о врублевском мазке, манере работать, едва набросанном карандашном очерке контуров. Меньше, чем за 5–6 серьезных вещей Шевченка³⁶ ее нельзя отдать – иначе будут нас ругать. При таких условиях сообщите о принципиальном согласии Музея, и совершайте сделку. Техника несколько затруднится так к[ак] ~~но сообщ~~³⁹ Музею придется запросить Укрнауку⁴⁰ о согласии (обмены между разными республиками возможно лишь с согласия Харькова). По этому принципиально договориться, а остальное сделаем ближайшим временем.

Про предполагаемую у нас выставку Шевченка³⁶ я уже Вам писал. Сейчас очищается помещение, я отбираю материал, а бывшая помощница Онищука⁴¹, Вера Владимировна⁴², откомандирована в разнооб[разные] «комиссии» для собирания и регистрации экспонатов. Было бы очень хорошо если бы московские экспонаты успели к этой выставке (открытие – 7 ноября). Выставлять я думаю не столько вещи Шевченка³⁶ (их будет вместе с офортами около 70, а это мало для всей залы), но и портреты близких ему людей современные ему пейзажи и жанры и т.п., т.е. Сошенка⁴³, Штернберга⁴⁴, Ив[ана] Соколова⁴⁵, портреты Репниных, Тарновских⁴⁶, виды усадеб (мож[ет] быть и Кунавина⁴⁷) и даже (если не будет хватать материала для заполнения стен) – чумаков в степях Айвазовского⁴⁸. Хотя Бараболя⁴⁹ недоволен зашлепал губами при упоминании последнего, но я думаю, что то не так важно. Когда вернетесь, Вам придется этим заняться вплотную – кое-что еще не смонтировано, надо будет дать Погребняку⁵⁰. Я-же, пока что, еду в Новгород-Северский, Глухов, и Путивль, вернусь дней через пять, а потом, около 14²⁰ – 15²⁰, выеду в Ленинград с попыткой вынудить там кое-что для нашего музея.

Рассчитываю вернуться к I^{му}, хотя мало в этом уверен, а там надо спешно произвести развеску выставки. Буду, конечно, и в Москве, но вероятно Вас уже там не застану.

Ну, пока всего доброго. Хвалю за успехи

Ваш Ф. Эрнст

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 137–138 зв. Оригінал. Рукопис.

№ 3

Ф. Эрнст – А. Артюховій

16 листопада 1927 р., з м. Ленінграда до м. Київ

Ленінград 16.XI.1927

Дорогая Аделаида Владимировна!

Вчера я получил Ваше письмо и очень Вам признателен за информацию. Я несколько раз уже было брался Вам писать, написал даже Вам открытку на московский адрес, не зная, где Вы в настоящий момент, и просил жену обязательно разузнать где Вы и передать, что нужно. Информация Ваша была мне совершенно необходима, и я не ошибся – я думал, что вещи Вами отобранные уже отправлены в Киев или уже там получены, и нарочно не торопился в Москву, чтобы не помешать Вам закончить первую операцию. Рассчитывал, конечно, на сопротивление Главнауки. Но действительность оказалась хуже, чем я думал. Меня совершенно ошарашила история с Щусевым⁵¹ – я, оказывается, за день до его приезда уехал в Питер; если бы Вы меня предупредили более определенно – я бы еще остался на несколько дней, а торопился глав[ным] обр[азом] из-за того, что командировочные деньги то ведь еще за истекивший год. Утешен я только тем, что то хоть, не Машковцев²⁷ – перед ним было бы еще более стыдно.

Но для пользы дела – не знаю, ибо теперешнее официальное значение Щусева⁵¹ мне не ясно. Очень ли он зол? А я еще рассчитывал, что выставлю Кунавина⁴⁷ и еще ряд московских и петерб[ургских] вещей, произведя на москвичей хорошее впечатление.

Ваше сообщение об Укрнауке⁴⁰ меня также поразило. Это на них похоже – в конечном итоге ни себе, ни другим. Сообщите мне по возможности немедленно, знаете ли Вы совершенно достоверно про ту харьковскую бумажку о невыдаче вещей без визы Укрнауки⁴⁰, видели ли Вы ее. Если да, то это в корне меняет и мои планы. Дело в том, что у меня здесь приблиз[ительно] такое-же положение, какое у Вас осталось с Третьяковкой³². Нерадовский⁵² уже вернулся, и сказал что готов «щедро» пойти нам навстречу, считая, что Киев должен в первую очередь после Ленинграда и Москвы обладать напр[имер] Левицким⁵³ и Боровиковским⁵⁴. И сам наметил для передачи нам – штук пять первых и штук пять вторых!! Вы понимаете, что то значит для нашего собрания? Между ними есть такой Левицкий⁵³, за которого отдать все – и то мало, совершенно потрясающий портрет, с подписью и датой, который долго у них висел и только теперь случайно снят. Я пробую лишь сделать несколько иначе – мне очень хочется добыть портрет Боровиковского⁵⁵ киевского бургомистра Борщевского⁵⁶, писаного Боровиковским⁵⁴ – восхитительная вещь, в неукоснительно украинском костюме, в слуцком поясе, служиловой шапке и с шаблюкой, потрясающего письма – но Нерадовский⁵² не дает. Наметили уже к передаче вещей 30–40. Но взамен просят наш портрет гр. Браницкой⁵⁷ Рокотова⁵⁸, и что-нибудь Ге²⁵. Я считаю, что это не было бы для нас такой уж большой потерей, я иду в этом вопросе навстречу, чтобы не оттолкнуть сразу, да и если бы пришлось отдать – обмен в достаточной степени для нас выгодный. Теперь, в связи с Вашим последним письмом я предполагаю, одобрить здесь список, и взяв отношение от Рус[ского] Музея⁵⁹ в Укрнауку⁴⁰ с просьбой об обмене (то

они сами предложили и я нахожу то очень удобным) выехать на 2-3 дня в Киев, взять Ваш список, и с обоими поехать в Харьков. Протолкнуть их там, а затем двигать уже в Москву. Вот единственный выход. Имейте это ввиду, и не посылайте третьяковского списка отдельно – погубите дело. Передайте об том мою просьбу и Р. Р. Заклинскому¹⁰, которому я напишу отдельно. Как дела с Шевченковской выставкой? Были ли отзывы в прессе? Рассчитываю побыть здесь еще около недели. Напишите подробнее про Щусева⁵¹ и его – насколько это может нам повредить. Посылаю Вам в дар список вещей на гоголевские темы выставленных в Рус[ском] Музее⁵⁹. Вероятно есть и еще, но не успел собрать сведений. Пишите на прежний адрес. Получил ли Р. Р. Заклинский¹⁰ мое письмо? Кланяйтесь Вас[илию] Митрофановичу¹¹ и всем.

Ваш Ф. Эрнст

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 117–119. Оригінал. Рукопис.

№ 4

Ф. Эрнст – А. Артюховій

21 березня 1928 р., з м. Києва до м. Москва

21.III.1928

Дорогая Аделаида Владимировна!

Получивши от Вас скоро после Вашего от'езда короткую цидулку и не получал после того долгое время ничего, я уже начал было не на шутку волноваться, пока не воспоследовало Ваше второе послание, датированное 10.III, но попавшее ко мне значительно позже. Спасибо Вам большое, что не оставляете Вашего старого патрона без информации, а также что несколько утешили после довольно безрадостного первого письма. Вы поступили конечно, совершенно правильно, оставшись ждать до победного конца, что тем более удивительно, что вообще изучая Ваш характер я до сих пор как-то не имел случая наблюдать признаки особой выдержки и настойчивости, чему свидетельством служат разные порванные мною и скомканые бумажки в разных специально устроенных для таких бумажек корзинках. Очень хвалю Вас и благословляю на дальнейшие подвиги ратные, победу над Кристи⁶⁰ и прочими супостатами, имя же им Госторг⁶¹ и Наркомпрос⁶². У меня такое впечатление, что мы получаем в последний раз, и надо поэтому употребить все усилия, чтобы выдрать все, что можно. Если дальше ничего не будет выходить – станем на путь обмена – я тоже думаю, что то последнее дает хороший щит от Госторга⁶¹. Последний начал уже действовать и на Украине, причем Ваш покорный слуга и патрон назначен Наркомпросом⁶² уполномоченным по ... чему то вроде эксперта предметов старины за границу. Я хотел сначала отказаться, но затем решил что другой может на моем месте принести много вреда, и поэтому приступаю на днях к первым разведочным шагам. Сообщите, как стоит этот вопрос в Москве, и правда ли, что Вальдгауер⁶³ (директор Эрмитажа⁶⁴) подал в отставку. Очень хорошо вышло, что вы встретились и познакомились с Нерадовским⁵² – с ним в Третьяковке³² очень считаются (он ведь был одно время серьезным кандидатом в директоры) и с этой стороны опасность, вероятно, невелика. Мнение Щусева⁵¹ меня очень интересует. Каков на этот раз Машковцев²⁷? и Грабарь²⁶? Передавайте при случае, кому нужно будет, мой привет. Очень хотел бы и сам с'ездить в Москву, но не знаю, когда удастся. Здесь был на днях Н. А. Попов⁶⁵, известный московский театральный деятель, (когда-то киевлянин), завтра возвращается в Москву. Он поработал довольно много в нашем музее и, кажется, остался доволен.

Что слышно о Трутовском⁶⁶? Были ли Вы уже у него? Передали ли уже все мои оттиски? Видели ли Эттингера³⁴? Если он спрашивал о фотографиях к Голтейну⁶⁷, то имейте ввиду, что я сегодня уже отправил ему целый пакет. Заклинскому¹⁰ я сообщил о Ваших делишках, он выслушивает благосклонно, и просит Вас передать просьбу, которую вы кажется уже знаете о рецептуре хранения шелковых и шерстяных тканей, а также, при случае, и дерева. Если добудете какие-нибудь сведения – сие сможете также послужить по утиранию носа кому следует. Сталинскому⁶⁸ я сообщил о том, что вы писали, он был видимо очень тронут. Насчет Вашей комнаты мы позаботились еще до того как Вы написали – Сталинский⁶⁸ сообщил со слов арендатора Вашего дома, что у Вас там какой-то сумасшедший учраспред⁶⁹, и что Вашей комнате угрожает опасность. Я просил немедленно Евст[омию] Фед[оровну]⁷⁰ разыскать копию Вашего удостоверения и убедившись, что оно действительно лишь до 15го III., попросил немедленно написать специальное отношение Вашему жилкому с извещением о продлении Вашей командировки. Подписали проставили печати и Сталинский⁶⁸ в тот же день отнес по назначению. Жаль, что Вы раньше не предупредили об этом – ведь можно было это проделать проще, проставивши более продолжительный срок на документе. Во всяком случае не бойтесь – мы уже все сделаем. – Практиканты к счастью, больше не показываются, чему я очень доволен, ибо большего толку с них не вижу. Столяра тоже не было, но пойду к нему на днях. Музейная конференция⁷¹ уже кончает свою работу, на днях должны все редактировать воедино. Глевась[кий]⁷² уже принес «детей Костомарова» Ге²⁵ – довольно олеографическая вещь, кажется 1855 года, что по биографии Костомарова и его жены (это дети ее, а не его) выходит не совсем хорошо.

Приобрел прекрасный портрет кисти П. Шлейфера⁷³ – его жены, удивительно славный. Также два рисунка Проспера Горского⁷⁴. Вышел из печати Черниговский сборник п[од] ред[акцией] Грушевского⁷⁵, со статьями Моргилевского, Макаренка, Козловской и дру[гими] статьями⁷⁶ и моя о Мазепином доме⁷⁷. Почему-то нет в нем статьи Терещенка⁷⁸, отчего весь сборник очень теряет. Кстати, он очень просил Вам кланяться и спросить не скучаете ли Вы за запахом чеснока, идущим из его благовонных уст? Между прочим с радостью констатировали что его уже успели возненавидеть все музейные работники г. Киева, Куриной⁷⁹ тоже по-видимому хорошо раскусил его. – Не добудете ли Вы еще ассортимент гравюр от Кравченка⁸⁰ к тем последних Ваши былые преступления? – Итак моя просьба.

Держитесь до победоносного конца, в деле обмена на уступки не идите (уже и так Русск[ий] музей⁵⁹ самую лучшую вещь оттяпал) – пусть все дадут нам, что Музей дал и уезжайте лишь тогда когда отправите вещи из Третьяковки³² на вокзал[.] Не забудьте напомнить Эфросу⁴ про оригиналы Экстер⁸¹, хоть бы могли нам подарить еще в 1925 году. Нерадовскому⁵² я завтра еще напишу. Собираю завтра комиссию по из'ятию из библиотеки ВІНО⁸² музейных вещей, там нам тоже кое-что перепадет. Ну, всего хорошего. Благословляю Вас на дальнейший подвиг.

Адрес тот же – Всеукраинский Музей им. А. Терещенка⁸³.

Ваш Ф. Эрнст

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 128–129 зв. Оригінал. Рукопис.

№ 5

Ф. Ернст – А. Артюховій

28 серпня 1928 р., з м. Одеса до м. Київ

Одесса 28.VIII.1928

Дорогая Аделаида Владимировна!

Давно хочу Вам написать, но до сих пор рука сия ни разу не поднялась к написанию – не написал еще до сих пор ни одной строчки ни одному адресату и ни на одну тему. Устроились мы тут сравнительно удачно – на вокзале нас очень радушно встретили подруги Т. Л.-ны⁸⁴, и мы немедленно отправились прямо на дачу, к западу от Одессы, недалеко от Большого Фонтана. Нам уже присмотрели небольшую комнату с меблировкой, за 40 рубл[ей] в месяц. Хороший садик, и к морю минут 15 ходьбы. Обед получаем на одной из соседних дач, очень приличный, за 80 коп[еек] с носа. Остальное делаем домашним и кустарным образом. Отдыхаем оба с запасом. Спим часов 11, и кроме того еще иногда после обеда – так что в целом почти как Вы.купаемся усердно – до сих пор не пропустили ни одного дня, хотя бывали прохладные дни, и поджариваемся на солнце, которое, правда, исполняет свои обязанности далеко не идеально, но все же лучше, чем в Киеве – по крайней мере со времени нашего приезда был лишь один дождик, да и то поздно.

Я далеко еще не отдохнул, но оба мы, единогласному свидетельству всех очевидцев и современников, поправились и загорели. Что и требовалось доказать. К сожалению, недостаточно монеты а также многотрудные обязанности по музею и инспектуре заставляют меня не позже 15²⁰ быть в Киеве – в частности, чтобы по музею успеть произвести необходимые закупки. Я произвел здесь подсчет сумм, всего выходит, что по 12 истрачено:

Приобретения картин, скульптур, гравюр	– 2680 руб[лей]
Командировки до Ленинграда и Москвы	262-26
Пересылка картин з Лен[инграда] и Москвы	120
Реставратор	81
Погребняк	146-20
Столяр Шпитковер	194-20

3483-66 к[опеек]

Кроме того, 3.VII. непонятные 250 рубл[ей] Мовчану⁸⁵ на «приобретения картин», кот[орые] могут быть им невыданными ему деньгами для Меллера²¹, или деньгами за прибывшие из Ленинграда вещи – последней суммы что-то не видно. Если считать ту сумму, то еще останется 2756 р[ублей] 34 коп[ейки].

Боюсь, что письмо это Вас уже не застанет в Киеве, т[ак] к[ак] 1²⁰ Вы уже собирались фуру – в Крым. Если Вы еще в Киеве, то обязательно сообщите мне что у нас нового, не забрал ли уже Госторг⁶¹ часы. Если нет, то (я пишу об том отдельно Р. Р. Заклинскому¹⁰), то мне посоветовали заказать скульптуру гипсовую копию с него, что стоит очень дешево. Исполнить могут кто-нибудь из скульпторов Худож[ественного] Института⁸⁶. Очень прошу Вас также сделать подробные описания на всякий случай, в особенности записать французское четверостишие вверху, т[ак] к[ак] вряд ли оно записано в инвентаре Худ[ожественно-]Пром[ышленного] отдела [ВМ].

За сим надеюсь, что здоровье Ваше не ухудшилось, что Вы против обыкновения благоразумны и все-таки едете в Крым. Желая Вам там «набрать» фунтов 30, и вернуться индианкой. Были ли у нас в мое отсутствие кто-либо из знаменитых современников?

Кланяйтесь Вас[илию] Митрофановичу¹¹, Евстолии Федоровне⁷⁰ и особенно нежно – Академику⁸⁷.

Надеюсь получить от Вас весточку. Адрес: Одесса, 13-я станция, Львовский переулок № 12, дача Энгеля, мне.

Ваш Ф. Эрнст

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 130–131 зв. Оригінал. Рукопис.

№ 6

Ф. Эрнст – А. Артюховій

25 жовтня 1929 р., з м. Києва до м. Москва

Київ 25.X.1929

Дорогая Аделаида Владимировна!

Вернувшись в Киев, очень удивился, что от Вас ни слуху, ни духу, и только вчера Евстолия Федоровна⁷⁰ передала мне, что Вы оказываетесь, в большой претензии на меня, почему я не пишу.

Ей-богу не имел ни малейшего представления куда именно Вам писать, а ответ я все равно не мог получить, т[ак] к[ак] нигде подолгу не был.

По обыкновению, очень долго не мог выпутаться из всех дел и выехали из Киева только 29.IX. парходом вниз по Днепру. Были три дня в Екатеринославе, где осматривали оба музея, жили на частной квартире, т[ак] к[ак] единственные две гостиницы были переполнены и отправились в препаскуднейшем ресторане. Были потом в Александровске и Запорожье и Днепрострое, где видел мало, а платили за это очень много, потом 1 день в Симферополе, потом через Севастополь попали в Алупку, где пробыли 9 дней. Там немного отдохнули осторожно обмыливались в море, и принимали некоторое подобие солнечных ванн, так что даже немного загорели. Подробно смотрели Воронцовск[ий] дворец. А затем через Ялту выехали морем (теплоходом) через Севастополь в Одессу, где также пробыли два дня. В целом пробыли 20 дней, голову проветрили, отдохнули не особенно, от 'есться совершенно не от 'елись, т[ак] к[ак] нигде ни черта нету, хлеба нет и в помине. Дерут всюду отчаянно.

Вернулся и в тот же день начались звонки от Глеваско[го]⁷². Вас[илий] Митр[офанович]¹¹ развел очередные паники, и вот теперь я уже с утра то принимаю Владим[ирский] собор (с большим скандалом), то езжу на еврейское кладбище на Зверинце (с не меньшим скандалом), то получаю другие удовольствия. Таким образом если Вы думали, что пребываю в каких-то отпусках елисейских полях, то Вы чрезвычайно далеки от истины.

Что с Вами случилось в Питере? Я, правда сказать, и боялся, т[ак] к[ак] уехали Вы из Киева в не особенно добром здоровье, вид у Вас был неважнецкий, а Питер ведь классический город для того, чтобы люди с некрепкими легкими могли себя скверно чувствовать. Легче ли Вам в Москве? Как вообще были дела в Питере – я ничего не знаю. Что Вам даст Академия Художеств⁸⁸? Как с Русским Музеем?⁸⁹ От Нерадовского⁵² я получил с Кавказа очень любящее и милое письмо, в котором он всех очень благодарит за прием в Киеве. Кажется, Харьков произвел на него полное впечатление. Ваше письмо он получил. Сейчас тоже буду ему отвечать. Закл[инский]¹⁰ в отпуску, но иногда приходит. Каталог⁸⁹ без меня не набирали, сейчас уже идет набор, и иллюстрации все готовы. Обложку вероятно закажем В. Кричевскому⁹⁰. Очень счастлив, что Третьяковка³² к нам по прежнему благосклонна и дает, насколько я понял со слов Евстолии Федоровны⁷⁰, хорошие вещи. Хвалю также Ваше усердие по сбору биографич[еского] материала. Когда думаете вернуться? Не забудьте набрать побольше книг, каталогов и т.д. (не для себя, конечно, а для библиотеки худ[ожественного] отдела и для меня).

Сердечный привет Вашей сестре⁹¹, Николаю Георгиевичу²⁷ и общим знакомым кого только увидите, в том числе Иго[рю] Эммануиловичу²⁶. Пишите скорее, как дела. Кажется,

у Вас нелегко с благородным металлом, но незнаю удасться ли теперь в этом помочь т[ак] к[ак] Вы сами знаете – в бюджетном отношении самое поганое время – ничего нет.

Дни сейчас стоят летние, даже по временам жарковато. Желая Вам того же в Москве, для успешной борьбы с повышенной температурой. Пишите скорее, что выцыганили.

Ваши Ф. Эрнст

Здесь лежит уже целый месяц письмо заказное для Вас от старой Мурашко⁹², но без Вашего разрешения его не вскрываю, а пересылать вряд ли стоит. Заметку про нее в газету все же хочу дать.

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 142–142 зв. Оригінал. Рукопис.

№ 7

Ф. Эрнст – А. Артюховій

1 грудня 1929 р., з м. Києва до м. Ленінграда

1.XII.1929

Дорога Аделаида Владимировна!

Пишу Вам в неизвестном направлении, т[ак] к[ак] незнаю, где Вы в настоящий момент находитесь. Надеюсь, деньги (50 р[ублей]) Вы давно уже получили и уже орудуете в Питере. Сегодня получил Ваше карандашное письмо со вложенным списком получаемых от Третьяковки³² вещей. Рад им безмерно – все авторы, очень меня интересующие и очень редкие. Очень мечтаю также о том, чтобы удалась окончательно Ваша ленинградская поездка, т[ак] к[ак] в особенности под вещи в академии (специально] под Кричевского⁹³ и Мурашка²²) я давно присматривался, но не особенно надеялся их видеть.

Имейте только в виду, что это Федор Кричевский⁹³, а не Василий⁹⁰, как Вы пишете, т[ак] к[ак] Василий никогда в Академии⁹⁴ не был, а Федор⁹³, после этой картины, получил заграничную командировку и даже специальное поручение – поехать в Лондон на коронацию короля Георга⁹⁵ и малевать коронационные торжества. Т[ак] к[ак] от Федора у нас только одна «Головка дівчини»⁹⁶, а это очень капитальная вещь (работал он тогда у Рубо⁹⁷), то приобретение ее весьма не мешает. Нерадовскому⁵² и Сычову⁹⁸ я больше не писал (Нерадовскому⁵² писал лишь еще на Кавказ, в ответ на его благодарственное за Киев письмо, писал с прозрачным намеком на нашу точку зрения); признаться сказать, меня эта история с обменом порядком возмутила – говорилось вообще о желательности, но ведь даже конкретного списка их desiderata⁹⁹ у нас нет. Далее, я и в личных разговорах подчеркивал, что если в Киеве до 1917 года в собрании Ив[ана] Терещенка¹⁰⁰ было 501 произведений Федотова¹⁰¹, из которых только одно находится в Киеве, а 500 в Ленинграде, то из этого отнюдь не следует что надо забрать из Киева и последнее. Скорее – наоборот, вернуть 500 в Киев. Таким образом если бы даже Кумпан¹⁰² согласился отдать «Игроков»¹⁰³, я лично был бы категорически против, так это одна [из] очень немногих приличных вещей в Картинной Галерее¹⁰⁴. Неужели же Паритетная комиссия¹⁰⁵ основана для того, чтобы выкачивать из провинции то немногое хорошее, что там имеется?

Что Нерадовскому⁵² не до нас, это я охотно верю – его положение такое, говорят, под него подкапывается Исаков¹⁰⁶. Если Вы застанете уже совершившимся этот факт, и Вам придется иметь дело с этим последним – помяните ему, если будет нужно, то мы дескать те самые, которые ему сообщаем сведения о некоторых художниках, участниках сатирических журналов 1905–1906 гг.

В крайнем случае, если бы Нерадовскому⁵² даже пришлось уйти, жалко его конечно, как человека и культурного деятеля, но для нашего дела может быть бы даже лучше, т[ак] к[ак] очень нажимать на него было неудобно, а на нового можно будет серьезнее

насесть. Если по Русскому музею⁵⁹ ничего не выйдет – я считаю, что если Вы только получите вещи из Академии⁸⁸ и Эрмитажа⁶⁴, то и это уже окупит всю поездку.

Книги из Академии⁸⁸ получили, но их не чересчур жирно – я рассчитывал также пр[имерно] на «Вестник изящных искусств»¹⁰⁷. Получена также партия книг из Ранион'а¹⁰⁸ – Вы их сосватали или они сами пришли? Ваш друг Онишук⁴¹ приписывает их приход собственным заслугам. Когда приедете расскажу Вам об одном его бессмертном выступлении.

Теперь помнится, что 15.12. мы празднуем юбилей музея¹⁰⁹. Постарайтесь к этому времени обязательно вернуться, и притом с вещами. Можно было бы устроить дополнительную выставку ново-полученных вещей. Завтра нам принесут приглашительные билеты, как по моему настоянию отпечатаны в Худ[ожественном] Институте, на бумаге верже¹¹⁰, в две краски, и с очень хорошей гравюрой Усачова¹⁶. Для знатных иностранцев и разных Европ будет вложен перевод на три закордонных мовы. Заметьте и пришлите адреса разных стоящих людей, кот[орым] можно будет послать приглашения. Лучшие было бы, конечно если бы Вы поскорее вернулись, и остаток разослали бы уже вместе.

Каталог должен к 15-му уже выйти. Сейчас первые листы уже в машине, все прокорректировано, кроме указателя имен и немецкого текста, кот[орый] завтра держу 2-ю корректуру. Вставить присланные Вами названия в текст уже не удастся – в крайнем случае, можно было бы в конце припечатать на оставленном месте «столько-то получены». Но это возможно только тогда, когда вещи действительно получены. Кроме того, я побаиваюсь чтобы Харьков не догадался тогда про все наши хитрости, и не сделал нам скандал. Обещать напечатать конечно, обещаю и в дальнейшем, если это полезно для дела; может быть далее сделаем отдельный вкладной листок.

Отчет Ваш в музее получен. Не забудьте все же написать Заклинскому¹⁰, если не сделали этого до сих пор. Бумажку для Вашего домоуправления я дал отпечатать.

Итак, берите подмышки все Ваши приобретения и катите скорей домой. Перед юбилеем следует еще навести кой-какую красоту (не Вам, конечно, а музею), маленькую перевеску и т[ому] п[одобное], чтобы было прилично.

Репродукции к каталогу выходят не очень ладно, т[ак] к[ак] поганая бумага. Бумага для текста тоже № «фэ». Обложку делает Вас[илий] Кричевский⁹⁰, с картиной Шевченка³⁶. Не забудьте привезти мне книжку Скворцова о Шевченке¹¹¹. В книжке будет прил[изительно] 110–115 страниц. Ваш друг и покровитель Терещенко заморочил мне голову так, что я в конце концов стал прятать от него корректуру так незная что ему еще выдумать, он попеременно писал одни и те же слова то маленькими то большими буквами.

Когда поедете в Д.В.У.¹¹² беседовать о Трутовском⁶⁶. Я думаю, что дело выгорит, т[ак] как контракт насчет Мурашка уже подписан и аванс выдан. Их приманит то, что рукопись готова. Подумайте на всякий случай, не стоило ли бы присоединить парочку статей-воспоминаний, напр[имер] сына, или Нестерова¹¹³, или еще кого-нибудь. Если будете видеть Нестерова¹¹³ – спросите не вел ли бы он воспоминания про Мурашка? Всем кланяйтесь, в первую очередь сестре. Что это у Вас такой беспокойный и крикливый племянник – весь в тетушку? Ваши Третьяковцы действительно достойны всяких похвал. Кланяйтесь отдельно Машковцеву²⁷ – он ведь действительно очень помог.

Пишите и приезжайте скорей.

Ваш Ф. Эрнст

Сообщите, получены ли вещи, список кот[орый] Вы прислали, Вами уже на руки, или то только предварительное согласие?

ЦДАГО. Ф. 263. Спр. 64684 ФП. Т. 2. Арк. 114–115 зв. Оригінал. Рукопис.

Примітки

¹ *Адольф* Густав Артурович (1901 – 19.10.1940) – український мистецтвознавець. У 1925 р. закінчив Київський інститут народної освіти. З 1926 р. працював у Музеї українського народного мистецтва в Києві. Вивчав і досліджував українське та західноєвропейське образотворче мистецтво.

² Йдеться про Головне управління науковими установами при НКО РРФСР.

³ Йдеться про Державний музей образотворчих мистецтв – найбільший музей майстрів закордонного мистецтва у м. Москва.

⁴ *Ефрос* Абрам Маркович (03.05.1888 – 19.11.1954) – радянський мистецтвознавець, музейний працівник. Працював у Державній Третяковській галереї завідувачем відділу нового і новітнього мистецтва та одночасно з 1928 р. заступником директора з наукової частини Музею витончених мистецтв та завідувачем картинною галереєю музею.

⁵ *Романов* Микола Ілліч (27.07.1867 – 17.06.1948) – російський мистецтвознавець, директор Державного музею образотворчих мистецтв (1923–1928).

⁶ *Гіляр* Сергій Олексійович (11.01.1887 – 08.02.1946) – український історик, мистецтвознавець, музеєзнавець. У 1925–1929 рр. – заступник директора Музею мистецтв ВУАН.

⁷ Капністи – український шляхетський рід у XVIII – XX ст.

⁸ Йдеться про Державний історичний музей у м. Москва.

⁹ Йдеться про Музей мистецтв ВУАН, з 1921 р. до 1923 р. мав назву Музей мистецтв імені Б.І. та В.М.Ханенків.

¹⁰ *Заклинський* Ростислав Романович (20.10.1887 – 18.09.1974) – український історик, письменник, педагог, фольклорист, музеєзнавець; з 1927 р. – директор Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка.

¹¹ *Базилевич* Василь Митрофанович (12.01.1893 – 1942) – український історик, архівіст, музеєзнавець. З 1927 р. до 1932 р. – секретар Київської краєвої комісії з охорони пам'яток культури і природи.

¹² Йдеться про Київську краєву комісію охорони пам'яток культури і природи.

¹³ *Нарбут* Георгій Іванович (09.03.1886 – 23.05.1920) – український художник-графік, ілюстратор.

¹⁴ *Крамаренко* Лев Юрійович (13.01.1888 – 05.03.1942) – український живописець.

¹⁵ *Плециньський* Іларіон Миколайович (28.04.1892 – 06.02.1961) – український графік.

¹⁶ *Усачов* Олексій Іванович (1891 – 1957) – книжковий графік, плакатник.

¹⁷ *Юнг* Теодор (1803 – 1865) – французький художник-баталіст.

¹⁸ *Жемчужников* Лев Михайлович (14.11.1828 – 06.08.1912) – український живописець, графік.

¹⁹ *Таран* Андрій Іванович (31.08.1883 – 05.03.1967) – український художник-живописець.

²⁰ *Бойчук* Тимофій Львович (27.09.1896 – 1922) – український живописець-монументаліст.

²¹ *Меллер* Вадим Георгійович (26.04.1884 – 04.05.1962) – український художник-авангардист, сценічний художник, дизайнер театральних костюмів, ілюстратор та архітектор.

²² Кого з двох мав на увазі Ф. Ернст невідомо: *Мурашко* Микола Іванович (20.05.1844 – 22.09.1909) – український живописець і педагог, засновник Київської рисувальної школи (1875–1901); *Мурашко* Олександр Олександрович (07.09.1875 – 14.06.1919) – український живописець.

²³ Ймовірно, помічник Ф. Ернста, що допомагав монтувати виставки в музеї.

²⁴ Місто Санкт-Петербург – з 26 січня 1924 р. до 6 вересня 1991 р. мало назву Ленінград.

²⁵ *Ге* Микола Миколайович (27.02.1831 – 13.06.1894) – український живописець та портретист.

²⁶ *Грбар* Ігор Еммануїлович (25.03.1871 – 16.05.1960) – художник, мистецтвознавець, реставратор, історик мистецтва, музейний діяч; у 1913–1925 рр. – директор Третяковської галереї; 1918–1930 рр. керував Центральними реставраційними майстернями в Москві; з 1921 р. – професор Московського державного університету.

²⁷ *Машковцев* Микола Георгійович (13.11.1887 – 11.04.1962) – радянський мистецтвознавець, музейний працівник. У 1917–1927 рр. – працював в Державній Третяковській галереї помічником хранителя, а в 1927–1930 рр. заступником директора галереї з наукової роботи.

²⁸ *Тугендхольд* Яків Олександрович (17.12.1882 – 29.11.1928) – художній критик, мистецтвознавець.

²⁹ Йдеться про Ернст Ф. Портретист Гольпайн // Український Музей. Київ, 1927. 36. 1. С. 95–120, 277–279.

³⁰ Йдеться про посмертну виставку творів Г. Нарбути у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка.

³¹ Йдеться про виставку «Тарас Шевченко на тлі його доби» (1927).

³² Йдеться про Державну Третяковську галерею у м. Москва.

³³ *Бакушинський* Анатолій Васильович (28.04.1883 – 09.01.1939) – мистецтвознавець. Працював у 1924–1939 рр. у Московському державному університеті професором на кафедрі теорії та історії мистецтв і кафедрі історії російського мистецтва.

³⁴ *Еттінгер* Павло Давидович (10.10.1866 – 15.09.1948) – історик мистецтва, колекціонер, художній критик. З 1924 р. – науковий співробітник Державної академії художніх наук.

³⁵ *Врубель* Михайло Олександрович (17.03.1856 – 14.04.1910) – російський живописець, графік і скульптор.

³⁶ *Шевченко* Тарас Григорович (09.03.1814 – 10.03.1861) – український художник, поет.

³⁷ Йдеться про заснований 1926 р. у м. Харкові Інститут Тараса Шевченка НКО УСРР (з філіалом у м. Києві).

³⁸ Ймовірно, йдеться про монументальну композицію, виконану Врубелем у Кирилівському храмі “П’єта” або “Надгробний плач”.

³⁹ Закреслено в документі автором листа.

⁴⁰ Укрнаука – Українське головне управління науковими установами при НКО УСРР.

⁴¹ *Онищук* Антін Іванович (07.06.1883 – 29.10.1937) – український етнограф; завідувач відділу рукописів, стародруків і бібліотекою ВІМ.

⁴² Ймовірно, йдеться про науково-технічного працівника-доглядача за колекціями ВІМ В. В. Грущенко.

⁴³ *Сошенко* Іван Максимович (14.06.1807 – 31.07.1876) – український художник-живописець.

⁴⁴ *Штернберг* Василь Іванович (12.02.1818 – 08.09.1845) – український художник-живописець. Ймовірно, йдеться про одну з його робіт “Садиба Г.С. Тарновського в Качанівці” (1837), “Водяний млин в Качанівці”, “В Качанівці, маєтку Тарновського” (1838), “Гра в хованки в маєтку Г.С. Тарновського”.

⁴⁵ *Соколов* Іван Іванович (10.06.1823 – 12.11.1910) – художник-живописець, графік.

⁴⁶ Йдеться про портрети родин Репніних і Тарновських, з якими товаришував Т. Г. Шевченко, зокрема “Портрет В.В. Тарновського (молодшого). 1860-ті роки”, виконаний *Гороновичевим* Андрієм Миколайовичем (1818 – 1876).

⁴⁷ *Кунавін* Олександр Михайлович (10.08.1780 – 1814) – російський художник-аквареліст, графік.

⁴⁸ *Айвазовський* Іван Костянтинович (29.07.1817 – 02.05.1900) – український художник-мариніст.

⁴⁹ *Бараболя* – невстановлена особа.

⁵⁰ *Погребняк* – технічний працівник ВІМ.

⁵¹ *Щусев* Олексій Вікторович (08.10.1873 – 24.05.1949) – архітектор; у 1926–1929 рр. – директор Державної Третьяковської галереї.

⁵² *Нерадовський* Петро Іванович (1875 – 1962) – художник-графік, історик мистецтва, музейний працівник. Із 1909 р. – хранитель художнього відділу Російського музею; в 1912–1929 рр. – завідувач відділу. У 1930-х роках працював у Державному Ермітажі, Державній Третьяковській галереї (1925–1928).

⁵³ *Левицький* Дмитро Григорович (1735 – 16.04.1822) – український живописець-портретист.

⁵⁴ *Боровиковський* Володимир Лукич (04.08.1757 – 18.04.1825) – український художник-живописець та портретист.

⁵⁵ Закреслено в документі автором листа.

⁵⁶ Йдеться про “Портрет київського бургомистра Петра Борщевського” (1816 р.) пензля В.Боровиковського.

⁵⁷ *Браницька* Олександра Василівна (1754 – 27.09.1838) – графиня, обергофмейстрина. Дружина великого гетьмана коронного Королівства Польського Францішека Ксаверія Браницького.

⁵⁸ *Рокотов* Федір Степанович (1735 – 24.12.1808) – російський художник-портретист.

⁵⁹ Йдеться про Державний російський музей у м. Ленінграді (нині – м. Санкт-Петербург).

⁶⁰ Йдеться про Крістіз (англ. Christie’s) – аукціонний дім з продажу предметів мистецтва у м. Лондоні.

⁶¹ Йдеться про Госторг (укр. Держторг РРФСР) – Державна експортно-імпортна контора, яка здійснювала монополію зовнішньої торгівлі з 1922 р.

⁶² Йдеться про Народний комісаріат освіти УСРР.

⁶³ *Вальдгауер* Оскар Фердинандович (14.03.1883 – 14.01.1935) – археолог, мистецтвознавець, історик античного мистецтва. У 1926–1929 рр. тимчасово виконував обов’язки директора Державного Ермітажу.

⁶⁴ Йдеться про Державний Ермітаж – музей образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в м. Санкт-Петербурзі.

⁶⁵ *Попов* Микола Олександрович (1871–1949) – театральний режисер, драматург, історик театру, колекціонер.

⁶⁶ *Трутовський* Костянтин Олександрович (09.02.1826 – 29.03.1893) – український художник-живописець і графік.

⁶⁷ *Голтейн* – невстановлена особа.

⁶⁸ *Сталінський М.* – київський фотограф, завідувач фотографічної лабораторії ВІМ.

⁶⁹ Учраспред (рос.) – учётно-распределительное бюро.

⁷⁰ *Євстомя Федорівна* – невстановлена особа.

⁷¹ Йдеться про пленум комісії музейної наради працівників київських музеїв при уповноваженому у м. Києві Укрнауки НКО УСРР Л. М. Левицькому, який відбувся з 17 березня до 27 березня 1928 р. включно. Серед розглянутих питань – завдання музеїв, методи музейної роботи, типи музеїв, мережа музеїв, статuti музеїв, особи в музеї, речі в музеї. Серед присутніх та виступаючих: М. Г. Вайнштейн, О. М. Гіляров, А. С. Дахнович, Р. Р. Заклинський, Ф. Л. Ернст, П. П. Курінний, П. А. Кульженко, К. І. Кржемінський, Л. М. Левицький, О. П. Новицький, М. О. Новицька, Є. Ю. Спаська, Є. Я. Рудинська, В. А. Шугаївський та ін.

⁷² Ймовірно йдеться про *Глеваський*-Гольдфарб Сергій Костянтинович – антиквар, працівник Київського агентства із закупівлі старовинних речей при Держторгу.

⁷³ *Шлейфер* Павло Іванович (11.07.1814 – 06.05.1879) – художник-портретист, архітектор.

⁷⁴ *Горський* Проспер Антонович (1813–1888) – український художник, живописець і графік.

⁷⁵ Йдеться про наукову збірку “Чернігів і північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали / під ред. М. Грушевського. – [Київ]: Держ. вид-во України, 1928. XII, 531 с. : іл.” (Записки Історичної секції Української Академії Наук. ; т. 23).

⁷⁶ Йдеться про статті Василенка М. Правне положення Чернігівщини за польської доби (1618–1648) (С. 290–300); Верзиліва А. Найдавніший побут Чернігівської околиці (С. 62–79); Верзиліва А. Грінченкової М. З життя чернігівської Громади 1880–90 рр. (С. 463–487); Виноградського Ю. Сосниця та її околиці (Топографічні й археологічні матеріали, перекази та історичні відомості) (С. 147–168); Ганцова В. Діалектичні межі на Чернігівщині (С. 262–280); Грушевського М. Техніка і умілість палеолітичної доби в нахідках Мізинського селища (С. 17–35), Чернігів і Сіверщина в українській історії (Кілька спостережень, здогадів і побажань) (С. 101–117); Грушевського О. Любецькі справи другої половини XVI в. (С. 281–289); Дроздова В. Датоване культове срібло XVII ст. в Чернігівським Державним Музеї (С. 325–346); Дроздова О. Як “зустрічали” на Чернігівщині “конституцію 1905 р.” (С. 515–531); Дубровського В. Селянські втечі на Лівобережній Україні наприкінці XVIII ст. (1782–1791 рр.) (С. 368–401); Єршова А. Ніжинські цехи в першій половині XVII в. С. 315–318); Козловської В. Неолітичні та трипільські знахідки на Чернігівщині (С. 42–61); Ляшенко А. Билина про Івана Гостинного сина (київсько-чернігівське сказання про чудового коня) (С. 235–261); Макаренко М. Борзенські емалі й старі емалі України взагалі (С. 80–100), Біля Чернігівського Спаса (Археологічні дослідження року 1923) (С. 184–196); Старгородська “божниця” та її малювання (С. 205–223); Миловидова Л. Недільні школи на Чернігівщині 1860 р. (С. 431–442); Моргилевського І. Спасо-Преображенський собор у Чернігові за новими дослідженнями (С. 169–183); Успенська церква Єлещького монастиря в Чернігові (С. 197–204); Смолічева П. “Скарб” палеолітичної доби (Кремінне начиння, сховане в кістці мамута з Мізинської палеолітичної стадії) (С. 36–41), Чернігів та його околиці за часів великокнязівських (С. 118–146); Тутковського П. Передісторична природа Чернігівщини (Геологічне минуле території Чернігівщини за четвертинного періоду) (С. 1–16); Шевеліва Б. Тижневик “Черниговский Листок” за редакцією Л. Глібова (1861–1863) (С. 443–462); Шугаєвського В. Мідяний змівек Чернігівського Музею – повторення золоті “Чернігівської гривни” (С. 224–234), До грошового обігу Чернігівщини XVII в. (Клад західноєвропейських галярів, знайдений біля “Чорторійського рівчака” поблизу Чернігова 1923 р.) (С. 319–324); Копержинського К. Театр на Чернігівщині (1750–1830 рр.) (С. 402–430); Суліза П. З громадської діяльності О. М. Лазаревського на Чернігівщині (С. 501–514); Ткаченко М. З нової історіографії Чернігова (С. 488–500); Петровського М. Надання Ніжину Магдебурзького права у 1625 році (С. 301–314).

⁷⁷ Йдеться про Ернст Ф. “Мазепин будинок” у Чернігові (до історії культурних взаємин України з Московією в кінці XVII століття) // Чернігів і північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали / під ред. М. Грушевського. – [Київ]: Держ. вид-во України, 1928. С. 347–367.

⁷⁸ Ймовірно йдеться про *Терещенко А. А.* науково-технічного співробітника (наглядач за колекціями) ВІМ.

⁷⁹ *Курінний Петро Петрович* (01.05.1894 – 25.10.1972) – український історик, археолог, музейний діяч. У період з 1926 до 1932 рр. – директор Державного історико-культурного заповідника “Всеукраїнський музейний городок”.

⁸⁰ *Кравченко Олексій Ілліч* (11.02.1889 – 31.05.1940) – графік, живописець, фотограф.

⁸¹ *Екстер Олександра Олександрівна* (18.01.1882 – 17.03.1949) – українська художниця театру та кіно.

⁸² Йдеться про Вищий інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова у м. Києві.

⁸³ Так у документі. Музей мав назву Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка.

⁸⁴ Йдеться про дружину Ф. Ернста. *Ернст (Байкова) Тамара Львівна* (1905(1906?) – 1969) – викладач, історик українського і східного мистецтва, сходовознавець, музеєзнавець, пам’яткоохоронець.

⁸⁵ Йдеться про *Мовчана Д. Ю.* завідувача господарством ВІМ.

⁸⁶ Ймовірно йдеться про Одеський художній інститут.

⁸⁷ Ймовірно *Новицький Олексій Петрович* (20.04.1862 – 24.09.1934) – історик мистецтва, академік ВУАН. З 1924 до 1933 рр. очолював Всеукраїнський археологічний комітет ВУАН.

⁸⁸ Йдеться про розформувану у 1918 р. Петербурзьку Академію мистецтв.

⁸⁹ Йдеться про видання Українське малярство XVII–XX ст.: Провідник по виставці / під ред. та вступним словом Ф. Ернста. Київ. 1929. 112 с.

⁹⁰ *Кричевський Василь Григорович* (12.01.1873 – 15.11.1952) – український художник-графік, архітектор.

⁹¹ *Орлова Тамара Володимирівна* (Орлова-Брокман) – сестра А. Артюхової, проживала в м. Москва за адресою вул. Донська, буд. 49, Арнольдо-Третьяківський інститут.

⁹² *Мурашко Олена Костянтинівна* – дружина художника *Мурашка Миколи Івановича* (20.05.1844 – 22.09.1909).

⁹³ *Кричевський Федір Григорович* (22.05.1879 – 30.07.1947) – український художник. У 1924–1932 рр. – викладач Київського художнього інституту.

⁹⁴ Йдеться про Українську академію мистецтва.

⁹⁵ Урочистості з нагоди коронації Едуарда VII відбулися 9 серпня 1902 р.

⁹⁶ Ймовірно йдеться про картину Ф. Кричевського “Головка дівчинки в хустці. Портрет Галі Старицької” (1907 р.).

⁹⁷ *Рубо Франц Олексійович* (17.06.1856 – 13.03.1928) – український художник-баталіст.

⁹⁸ *Сичов Микола Петрович* (27.04.1883 – 16.07.1964) – історик мистецтва, музейний працівник, художник-реставратор.

⁹⁹ *Desiderata* – з лат. побажання; в музеях, це перелік бажаних музейних предметів для поповнення колекцій.

¹⁰⁰ *Терещенко Іван Миколайович* (10.09.1854 – 24.02.1903) – український підприємець, колекціонер, меценат.

- ¹⁰¹ Федотов Павло Андрійович (04.07.1815 – 26.11.1852) – художник-живописець і графік.
- ¹⁰² Кумпан Федір Іванович (02.03.1896 – 31.07.1970) – український живописець; з 1928 до 1931 рр. – директор Київської картинної галереї.
- ¹⁰³ Йдеться про картину Федотова П. А. “Травці” (1852 р.).
- ¹⁰⁴ Йдеться про Київську картинну галерею.
- ¹⁰⁵ Йдеться про Паритетну комісію з взаємообміну культурними і художніми цінностями між РРФСР і УСРР.
- ¹⁰⁶ Ісаков Сергій Костянтинович (07.07.1875 – 04.09.1953) – скульптор, мистецтвознавець, художній критик, завідувач кафедри історії мистецтв і декан факультету теорії та історії мистецтв Російської академії мистецтв, професор. У 1929 – 1932 рр. – директор Державного російського музею.
- ¹⁰⁷ Йдеться про “Вестник изящных искусств” – журнал з питань образотворчого мистецтва. Видавався в 1883–1890 рр. в Петербурзі при Академії мистецтв.
- ¹⁰⁸ РАНИОН – з рос. Российская ассоциация научно-исследовательских институтов общественных наук.
- ¹⁰⁹ В грудні 1929 р. Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка (1899–1929) відсвяткував свій 30-річний ювілей.
- ¹¹⁰ *Verge* – сорт паперу, білий або кольоровий папір з яскраво вираженою, видимою на просвіт, сіткою з частих вертикальних смуг, пересічених під прямим кутом рідшими горизонтальними смугами. Часті смуги називаються вержерами.
- ¹¹¹ Скворцов А. М. Жизнь художника Тараса Шевченко. Москва: Издательство АХР, 1929. 110 с.
- ¹¹² Державне видавництво України.
- ¹¹³ Нестеров Михайло Васильович (31.05.1862 – 18.10.1942) – живописець та портретист.

Література:

- Білокінь, 1990 – Білокінь С. Федір Ернст // Сучасність. Мюнхен. 1990. № 7–8. С. 86–98.
- Білокінь, 2006 – Білокінь С. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст. Київ. 2006. 355 с.
- Бонь, 2012 – Бонь О. Федір Ернст та його діяльність у мистецтвознавчих наукових осередках у 1920–1930 роках // Красзнавство. 2012. № 3. С. 161–169.
- ДАОО – Державний архів Одеської області.
- Ковальчук – Ковальчук Г.І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936). Київ: Академперіодика. 2015. 684 с.
- Нестуля, 2005 – Нестуля О.О. Федір Людвігович Ернст // Зневажена Кліо. Київ. 2005. С. 182–190.
- Ходак, 2015 – Ходак І. Листи Федора Ернста до Данила Щербаківського: сторінки співпраці вчених / Студії мистецтвознавчі. 2013. Ч. 1–2. С. 144–171.
- ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- ЦДАГО – Центральний державний архів громадських об’єднань України.

References:

- Bilokin, 1990 – Bilokin S. Fedir Ernst // Suchasnist'. Myunxen [Fedir Ernst]. Suchasnist: Munich. 1990. № 7-8. pp. 86-98 [in Ukrainian]
- Bilokin, 2006 – Bilokin S. V oboroni ukrayinskoyi spadshhyny: Istoryk mystecztva Fedir Ernst [In defense of Ukrainian heritage, art historian Fedir Ernst]. Kyiv. 2006. 355 p. [in Ukrainian].
- Bon, 2012 – Bon O. Fedir Ernst ta jogo diyalnist u mystecztvoznnavchyyh naukovyyh oseredkax u 1920–1930 rokax [Fedir Ernst in development of art criticism in 1920 - 1930 years]. Krayeznavstvo. 2012. № 3. pp. 161-169 [in Ukrainian].
- DAOO – Derzhavny arxiv Odeskoyi oblasti [The State Archives of Odessa Region].
- Kovalchuk, 2015 – Kovalchuk G.I. Ukrayinsky naukovy instytut knygoznavstva (1922–1936) [Ukrainian Research Institute of Book Science (1922-1936)]. Kyiv: Akademperiodyka. 2015. 684 p. [in Ukrainian].
- Nestulya, 2005 – Nestulya O.O. Fedir Ludwigoivich Ernst [Fedir Ludwigoivich Ernst]. Znevazhena Klio. Kyiv. 2005. pp. 182-190. [in Ukrainian].
- Khodak, 2013 – Khodak I. Lysty Fedora Ernsta do Danyla Shherbakivskogo: storinky spivpraci vchenyh [Letters of Fedor Ernst to Danylo Sherbakivskiy: pages of cooperation of scientists]. Researches of the Fine Arts. 2013. № 1-2. pp. 144-171 [in Ukrainian].
- CDAVOV – Centralny derzhavny arxiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnya Ukrayiny [The Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine].
- CDAGO – Centralny derzhavny arxiv gromadskyyh obyednan Ukrayiny [The Central State Archives of Public Organizations of Ukraine].